

5. Стародавні дерева України : реєстр-довідник / [П. І. Гриник, М. П. Стеценко, С. Л. Снайдер та ін.]. – К. : Логос, 2010. – 143 с.

В статті проведено аналіз робіт по изучению долговечности лип в пределах бывшего Советского Союза, а также в мире. Приведенные результаты собственных наблюдений по исследованию возрастных лип в Киеве, Белой Церкви и других населенных пунктах Украины. Проведен анализ факторов, влияющих на продолжительность жизни лип. Освещены вопросы сохранения лип в Украине. Представлен список заповедных лип Украины. Предложен список лип, которые необходимо заповедать. Сделаны выводы относительно использования лип в городских посадках и парковых ландшафтных композициях.

Ключевые слова: *липа, долговечность, заповедность, таксономические показатели, ландшафтные композиции.*

The article presents an analysis of scientific research about durability of linden trees in the former Soviet Union and in the world. The author presents his own observations on research of linden trees aged over one hundred years in Kiev, Bila Tserkva and other cities of Ukraine. Were analyzed a number of factors that influence the life expectancy of linden trees. Elucidated the conservation of linden plants and presented a list of protected linden trees in Ukraine. The author proposed a list of linden trees required to be included in the list of protected trees and the conclusions reached regarding the use of linden trees in urban plantings and park landscape compositions.

Key words: *Linden tree, durability, conservation, taxonomic indices landscape composition.*

УДК 581.58.009

СТВОРЕННЯ ПРИРОДНОГО СЕРЕДОВИЩА НАВКОЛО ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ «ДУБ МАКСИМА ЗАЛІЗНЯКА»

**В. В. Мельник, доктор біологічних наук, професор
О. С. Галушко, аспірант НБС ім. М. М. Гришка, співробітник НІКЗ
«Чигирин», філіал «Холодний Яр»**

**О. В. Спрягайло, кандидат біологічних наук, доцент
С. Я. Діденко, кандидат біологічних наук, старший науковий
співробітник**

e-mail: iniciativa2008@ukr.net

На сьогодні внаслідок збільшення туристичного потоку, недостатньої можливості забезпечення охорони пам'ятки та низького рівня екологічної свідомості відвідувачів антропогенне навантаження на територію навколо дуба Максима Залізняка дуже зросло. Внаслідок чого

© В. І. Мельник, О. С. Галушко, О. В. Спрягайло, С. Я. Діденко, 2015

видовий склад трав'янистих рослин, особливо тих, які є декоративно привабливими, значно знизився. Тому виникла необхідність розробити програму озеленення території навколо дуба Максима Залізняка.

Ключові слова: дуб Максима Залізняка, дуб, озеленення, природне середовище, пам'ятка природи.

Територія урочища Холодний Яр має велику цінність як у природоохоронному, так і в історико-культурному контексті. Нині триває робота зі створення на цій території національного природного парку, що сприятиме вирішенню проблем збереження природо-ресурсного потенціалу урочища, охорони історико-культурної спадщини, забезпечення якісного туристичного обслуговування [2].

Особливу увагу приділено пам'ятці природи місцевого значення «Дуб Максима Залізняка» як об'єкту, що є цінною пам'яткою природи та історії. Кількість туристів, які відвідують цей об'єкт, постійно збільшується. Зокрема станом на 2010 рік пам'ятку природи відвідали близько 32 тисяч осіб, що вдвічі більше, ніж у 2008 р. [1]. Такий попит відвідувачів зумовлено унікальністю морфологічних показників пам'ятки, миловидністю ландшафтів урочища та високою привабливістю природного середовища навколо дуба.

Мета досліджень – розробити програму озеленення території навколо дуба Максима Залізняка, підібрати природний матеріал для здійснення озеленення, створити природне середовище навколо дуба, подібне до природного, з використанням елементів озеленення, що зростають на території урочища Холодний Яр.

Методика досліджень. Підбір видів флори проводили з використанням методів хорології, геоботаніки, фітоценології, популяційної екології, фенології рослин.

Флора і рослинність урочища Холодний Яр унікальні як своєю структурою, так і за видовим складом.

За результатами попередніх обстежень у межах території Холодного Яру встановлено зростання 467 видів судинних рослин. Тут найбільш повно представлений флористичний комплекс східноєвропейських свіжих широколистяних лісів. На менших площах зустрічаються також водний, прибережно-водний, лісо-болотний, лучно-болотний та лучно-степовий флористичні комплекси. Більшість лісів мають типову природну структурованість [6, 7].

Досить добре виражена синюзія весняних ефемероїдів та геміефемероїдів з участю рястів порожнистого, Маршала та ущільненого (*Coridalis cava* (L.) Schw. Et Koerte, *C. marschaliana* Pers, *C. solida* (L.) Clairv.), пшінки (*Ficaria verna* Huds.), анемони жовтецевої (*Anemonoides ranunculoides* (L.) Holub), гусячих цибульок малої та жовтої (*Gagea minima* (L.) Ker.-Gawl, *G. lutea* (L.) Ker.-Gawl). Флористичною особливістю лісового масиву є велика за площею вияву та чисельна популяція цибулі ведмежої (*Allium ursinum* L.), а також унікальна для рівнинної частини України популяція підсніжника складчастого (*Galanthus plicatus* Vieb). *Galanthus*

plicatus довгий час вважався ендеміком Криму. На території урочища «Холодний Яр» відомо декілька локалітетів цього виду рослин.

Крім названих двох видів, занесених до Червоної книги України, тут також зростають: бруслина карликова (*Euonymus nana* Bieb.), коручка темно-пурпурова та чемерниковидна (*Epipactis atrorubens* Schult., *E. heleborine* Crantz), булатка довголиста (*Cephalanthera longifolia* Fritch.), тюльпан дібровний (*Tulipa quercetorum* Klok.), любка дволиста (*Platanthera bifolia* (L.) Rich.), гніздівка звичайна (*Neottia nidus-avis* Rich.). Також зустрічаються чисельні популяції багатьох регіонально-рідкісних видів: анемони лісової (*Anemone sylvestris* L.), водяного жовтецю Ріона (*Batrachium rionii* Nyman), воловика несправжньо-блідожовтого (*Anchusa pseudochoroleuca* Des.-Shost.), воронця колосистого (*Actaea spicata* L.), гадючої цибульки занедбаной (*Muscari neglectum* Guss.), дельфінію клиновидного (*Delphinium cuneatum* Stev. Ex DC.), егоніхону фіолетового-голубого (*Aegonychon purpureo-caeruleum* (L.) Holub), маточника болотного (*Ostericum palustre* Besser), наперстянки великоцвітої (*Digitalis grandiflora* Mill.), хвоща зимового (*Equisetum hiemale* L.) [7].

Результати досліджень. При здійсненні озеленення території навколо дуба Максима Залізняка ми пропонуємо використовувати природний матеріал, що притаманний в першу чергу урочищу, а також декоративні та рідкісні види регіону в цілому. Такий підхід не тільки дасть можливість ознайомитись із особливостями флори, а й сприятиме охоронним заходам. Відвідувачі пам'ятки природи «Дуб Максима Залізняка» матимуть змогу побачити рідкісні й такі, що зникають, види рослин території Холодного Яру, що матиме значний ефект для розвитку екологічної свідомості туристів. Крім того, при відборі рослин варто врахувати фенологічні особливості рослин, фітоценотичне, соціологічне значення рослин, екологічну стійкість, інтенсивність фотосинтезу та привабливість.

Наприклад, ранньою весною варто використовувати ефемероїди, які зустрічаються на території урочища. До них належать *Anemone ranunculoides*, *Anemone sylvestris*, *Scilla bifolia*, *S. siberica*, *Corydalis marschalliana*, *C. cava*, *Ficaria verna*, *Scilla siberica*, *Galanthus plicatus*, пізніше *Tulipa quercetorum*, *Euonymus nana*, *Crocus reticulatus*, *Muscari neglectum* Guss., *Pulsatilla pratensis*, *Allium ursinum*, *Platanthera bifolia*, *Cephalanthera longifolia*, *Epipactis atrorubens*, *Neottia nidus-avis* L., *Actaea spicata* L., *Delphinium cuneatum*, *Digitalis grandiflora*.

Окрім ефемероїдів варто використати ті види рослин, які квітують влітку та мають значну декоративну привабливість. До них належать *Vinca herbacea* Waldst. & Kit., *Matricaria recutita*, *Leucanthemum vulgare* L., *Hypericum perforatum* L., *Origanum vulgare* L., *Thymus serpyllum* L., *Chamaenerium angustifolium* L., *Ocimum basilicum* L., *Campanula patula* Griseb.

Окрім видів, що зростають в урочищі «Холодний Яр», пропонуємо список видів, ареал яких охоплює Черкаську область та які відібрані згідно

з їхніми екологічними та фітоценотичними потребами, декоративними якостями та соцологічним статусом.

Список видів рослин, пропонованих для використання при озелененні території навколо пам'ятки природи місцевого значення «Дуб Максима Залізняка»

Українська назва виду	Латинська назва виду	Природоохоронний статус
Астрагал піщаний	<i>Astragalus arenarius</i> L.	Вразливий
Астрагал шерстистоквітковий	<i>Astragalus dasyanthus</i> Pall.	Вразливий
Брандушка різнобарвна	<i>Bulbocodium versicolor</i> (Ker Gawl.) Spreng.	Вразливий
Булатка червона	<i>Cephalanthera rubra</i> (L.) Rich.	Рідкісний
Вовче лико пахуче	<i>Daphne cneorum</i> L.	Вразливий
Горицвіт весняний	<i>Adonis vernalis</i> L.	Неоцінений
Жировик Льозеля	<i>Liparis loeselii</i> (L.) Rich.	Вразливий
Змієголовник Рюйша	<i>Dracocephalum ruyschiana</i> L.	Неоцінений
Зозулині сльози яйцеподібні	<i>Listera ovata</i> (L.) R.Br.	Неоцінений
Пальчатокорінник м'ясочервоний	<i>Dactylorhiza incarnata</i> (L.) Soy s.l.	Вразливий
Пальчатокорінник травневий	<i>Dactylorhiza majalis</i> (Rchb.) P.F.Hunt et Summ.	Рідкісний
Клокичка периста	<i>Staphylea pinnata</i> L.	Рідкісний
Лілія лісова	<i>Lilium martagon</i> L.	Неоцінений
Любка зеленоквіткова	<i>Platanthera chlorantha</i> (Cust.) Rchb.	Рідкісний
Осока дводомна	<i>Carex dioica</i> L.	Вразливий
Півники борові	<i>Iris pineticola</i> Klokov	Вразливий
Півники сибірські	<i>Iris sibirica</i> L.	Вразливий
Підсніжник білосніжний	<i>Galanthus nivalis</i> L.	Неоцінений
Ранник весняний	<i>Scrophularia vernalis</i> L.	Вразливий
Рябчик малий	<i>Fritillaria meleagroides</i> Patrinx Schult. et Schult.f.	Вразливий
Рябчик руський	<i>Fritillaria ruthenica</i> Wikstr.	Вразливий
Скополія карніолійська	<i>Scopolia carniolica</i> Jacq.	Неоцінений
Сокироносиця струнка	<i>Securigera elegans</i> (Pančić) Lassen	Вразливий
Сон великий	<i>Pulsatilla grandis</i> Wender.	Вразливий
Сон чорніючий	<i>Pulsatilla pratensis</i> (L.) Mill. s.l.	Неоцінений
Сон розкритий	<i>Pulsatilla patens</i> (L.) Mill. s.l.	Неоцінений
Цибуля круглонога	<i>Allium sphaeropodium</i> Klokov	Вразливий
Чина венеціанська	<i>Lathyrus venetus</i> (Mill.) Wohlf.	Вразливий

Висновки

Використання декоративних, рідкісних, а також таких, що зникають, видів рослин флори урочища «Холодний Яр», а також усього регіону при озелененні території біля дуба Максима Залізняка матиме велике природоохоронне, рекреаційне та виховне значення для широкого кола відвідувачів. Варто враховувати екологічну та фітоценотичну приуроченість видів, особливості сезонних змін рослин та їхню рекреаційну привабливість.

Список літератури

1. Білоножко В. Я. Методологія організації та аналіз природно-ресурсного потенціалу екологічної стежки на території урочища «Холодний Яр» / В. Я. Білоножко, Л. М. Титаренко, М. Н. Гаврилюк, О. А. Спрягайло, О. В. Спрягайло // Вісник Черкаського ун-ту. Серія Біологічні науки. – 2010. – Вип. 184. – С. 13–19.
2. Вакулюк П. Історико-географічний опис Холодного Яру [Електронний ресурс] / П. Вакулюк. – Режим доступу: http://www.geocities.com/holodniy_yar.
3. Діденко С. Я. Род *Galanthus L.* в природі на Україні / С. Я. Діденко // Стародавні парки і проблеми їх збереження. – Умань, 1996. – С. 204.
4. Червона книга України [Електронний ресурс] / – Режим доступу: <http://redbook-ua.org>
5. Мельник В. І. Рівнинна популяція *Galanthus plicatus* Vieb в Україні / В. І. Мельник, С. Я. Діденко, О. В. Спрягайло // Інтродукція рослин. – 2006. – № 3. – С. 7–12.
6. Шеляг-Сосонко Ю. Р. Рослинність «Холодного Яру» / Ю. Р. Шеляг-Сосонко, В. В. Курсон // Український ботанічний журнал. – 1974. – Т. 34, вип. 1.
7. Шевчик В. Л. Значення холодноряського лісового масиву для охорони червонокнижних видів судинних рослин ка Черкащині / В. Л. Шевчик // Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «Перспективи розвитку території Холодного Яру», 27 квітня 2010 р. – Черкаси : Вертикаль, 2010. – С. 21–24.

На сьогодні вследствие увеличения туристического потока, недостаточной возможности обеспечения охраны памятника и низкого уровня экологического сознания посетителей антропогенная нагрузка на территорию вокруг дуба Максима Зализняка очень возросла. В результате видовой состав травянистых растений, особенно тех, которые являются декоративно привлекательными, значительно снизился. Поэтому возникла необходимость разработать программу озеленения территории вокруг дуба Максима Зализняка.

Ключевые слова: дуб Максима Зализняка, дуб, озеленение, среда, памятник природы.

Today due to increased tourist flow, deficiency in ensuring the protection of monuments and the low level of environmental consciousness yet human pressure on the area around the oak Maxim Zalizniak greatly increased. As a result, the species composition of herbaceous plants, especially those that are attractive decorative significantly decreased. Therefore, it was necessary to develop a program of landscaping the area around the oak Maksym Zalizniak.

Key words: *Maksym Zalizniak oak, oak, landscaping, environment, nature monument.*

УДК 581.144.2:712.4:582.632.2

ХАРАКТЕРИСТИКИ КОРЕНЕВОЇ СИСТЕМИ БАГАТОВІКОВОГО ДУБА У ПАРКОВОМУ НАСАДЖЕННІ

В. В. Міндер, здобувач*
e-mail: vika.minder@bigmir.net

Встановлено біометричні характеристики 300-річного дуба звичайного, який зростає у парковому насадженні м. Києва. Проаналізовано поширення коріння за ґрунтовими горизонтами, віддаленістю від стовбура у меридіальному і широтному напрямках. Виявлено, що у гумусовому, гумусово-елювіальному та ілювіальному горизонтах насиченість ґрунту коренями коливалась у межах 0,2–5,3 %, 0,5–3,5 і 0,2–7,4 % відповідно. Складено схеми основного поширення кореневої системи вікового дерева дуба звичайного за ґрунтовими горизонтами у взаємоперпендикулярних напрямках.

Ключові слова: *дуб звичайний, коренева система, площа поверхні коріння, ґрунтові горизонти, насиченість ґрунту коренями, меліоративна роль.*

Прояв ерозійних процесів поверхневим стоком починається з поверхні ґрунту, хай то площинний змив чи лінійні розмиви. Тому важливо знати, як поширюються кореневі системи деревних видів рослин у верхніх шарах ґрунту, де проявляється найбільша їхня скріплювальна здатність. Кореневу систему дуба звичайного (*Quercus robur L.*) вивчали І. Н. Рахтєєнко (1952, 1961, 1968, 1971), А. Г. Солдатов (1955), М. І. Калінін (1983, 1989, 1998), М. І. Гордієнко (1977, 1981, 1993, 1999), Г. О. Порицький (1977, 1981), М. М. Гузь (1998), Ю. М. Дебринюк (1998); враховуючи протиерозійну роль – В. Б. Орловський (1962), І. Г. Зиков (1969), А. Г. Гайдель (1977), М. П. Калініченко (1979), Ю. А. Телешек (1986), В. М. Малюга (1988).

---

* Науковий керівник – доктор сільськогосподарських наук, професор В. Ю. Юхновський.